

Gemeente Utrecht

Twijnstraat aan de Werf 1c

Archeologische begeleiding
Twijnstraat aan de Werf 1c (Utrecht)
Basisrapportage Archeologie 100

Twijnstraat aan de Werf 1 c

Archeologische begeleiding Twijnstraat aan de Werf 1 c (Utrecht)

J.S. van der Kamp

Afdeling Erfgoed gemeente Utrecht
Zwaansteeg 11
3511 VG Utrecht

Juli 2016

Met een bijdrage van:

J. van der Hoeve

Administratieve gegevens van het project

Projectcode en -naam:

TWW03, Twijnstraat aan de Werf 1 c

Locatie:

Twijnstraat aan de Werf 1c, Utrecht

Onderzoeksmeldingsnummer:

58997

Landelijke coördinaten:

136896/455054

Opdrachtgever:

Asnova architects BV, Utrecht

Uitvoerder:

Afdeling Erfgoed gemeente Utrecht
Minrebroederstraat 2
3512GG Utrecht

Coördinator vanuit de gemeente:

A.M. Bakker

Dagelijkse leiding opgraving

J.S. van der Kamp

Uitvoering veldwerk:

November 2013

Beheer en plaats van documentatie:

Afdeling Erfgoed gemeente Utrecht
Minrebroederstraat 2
3512GG Utrecht
telefoon 030 286 0000

ISBN:

978-90-73448-85-8

Inhoudsopgave

Samenvatting	5
1 Inleiding	7
1.1 Inleiding	7
1.2 Personeel en betrokken specialisten	8
2 Historische achtergrond	9
2.1 Bouwhistorisch onderzoek (<i>J. van der Hoeve</i>)	9
2.2 Eerder uitgevoerd archeologisch onderzoek in de omgeving	14
3 Vraagstelling en methode	17
3.1 Het booronderzoek	17
3.2 Archeologische verwachting	17
3.3 Doel- en vraagstelling	17
3.4 Methode en uitvoering	18
4 Resultaten	19
4.1 De sporen	19
4.2 De vondsten	26
5 Synthese	27
Noten	28
Literatuur	28
Eerdere uitgaven	29
Colofon	33

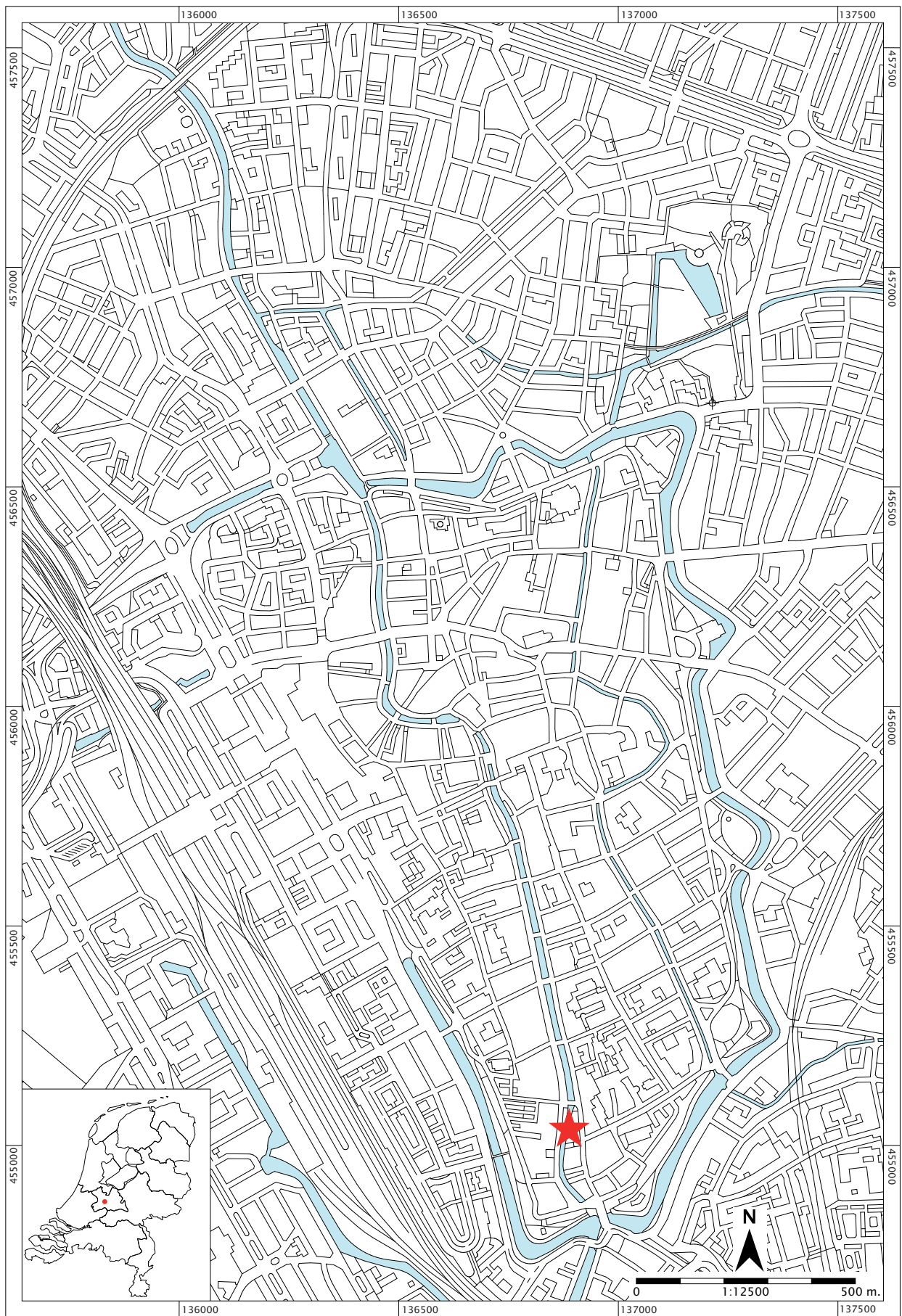
Samenvatting

Het rijksmonument Twijnstraat aan de Werf 1c bevindt zich in het zuiden van de historische binnenstad van Utrecht en is gesitueerd op de oostelijke oever van de Oudegracht. Vanaf ca. 1955 tot 2013 was hier pottenbakkerij 'Potterie 't Bolwerk' gevestigd. Na het vertrek hiervan vond vanaf september 2013 een verbouwing plaats. Voorafgaand hieraan zijn twee archeologische boringen uitgevoerd, waaruit bleek dat er archeologische resten op de locatie aanwezig zijn, die door eventuele bodemingrepen zouden worden verstoord. Geadviseerd werd om geen graafwerkzaamheden dieper dan het huidige vloerniveau te verrichten. In oktober 2013 werd vastgesteld dat de vloer was verwijderd en een deel van de onderliggende grond was afgegraven, waarbij archeologische resten in het zicht waren gekomen. Het bevoegd gezag heeft daarop besloten dat deze archeologische resten gedocumenteerd dienden te worden door middel van een archeologische begeleiding. Deze is in november 2013 uitgevoerd door medewerkers van de Afdeling Erfgoed gemeente Utrecht.

De archeologische begeleiding heeft aangetoond dat de natuurlijke bodemopbouw bestaat uit oeverafzettingen (zavel en klei) op beddingafzettingen (zand). Er werd slechts één middeleeuwse vondst gedaan, waardoor niet met zekerheid bepaald kon worden of er middeleeuwse bewoning is geweest op deze locatie. Aannemelijk is dat echter wel gezien de vondst van middeleeuwse resten in de omgeving van het plangebied tijdens eerdere opgravingen. Tijdens de begeleiding in Twijnstraat aan de Werf 1c kwam de bovenzijde van de funderingen van de zuidelijke en noordelijke muur in het zicht. De noordelijke fundering bleek vervaardigd van zestiende-eeuwse bakstenen, de zuidelijke van veertiende-eeuwse kloostermoppen. Mogelijk dateert deze laatste uit de veertiende eeuw en behoorde hij bij het buurpand. Het is ook mogelijk dat de fundering eveneens uit de zestiende eeuw dateert, maar werd vervaardigd van oudere, hergebruikte kloostermoppen. Beide muren lijken ooit naar buiten toe te zijn opgeschoven om zo het pand te verbreden.

Boven de oeverafzettingen bevond zich een antropogene laag, die richting de gracht dikker werd. Hierin werden met name negentiende-eeuwse vondsten aangetroffen, waarvan glasfragmenten het merendeel vormden. Enkele twintigste-eeuwse vondsten tonen aan dat de bovenliggende vloer van rode plavuizen gedeeltelijk opengebroken is geweest, waardoor deze relatief jonge vondsten onder de plavuizen terecht konden komen. Er werden onder

andere proeven aangetroffen, die verband houden met pottenbakkerij 'Potterie 't Bolwerk'. De vloer moet onder meer zijn opengebroken voor de aanleg van een oost-west georiënteerde afvoerbuiz, die waarschijnlijk op de Oudegracht heeft uitgemond. De afvoerbuiz stond in verbinding met drie gietijzeren afvoerbuizen in de zuidelijke muur. In de noordoosthoek van het vertrek werd een restant van een beerput of afvoerput aangetroffen, dat echter in situ behouden kon blijven en daarom niet nader werd onderzocht.

Afb. 1.1 De onderzoekslocatie op gemeentelijk en landelijk niveau.

1 Inleiding

1.1 Inleiding

Het plangebied van Twijnstraat aan de Werf 1c bevindt zich in de historische binnenstad van Utrecht en is gesitueerd op de oostelijke oever van de Oudegracht (afb. 1.2). Deze historische binnenstad (inclusief de middeleeuwse voorsteden Tolsteeg en Bemuurde Weerd) is op de Archeologische Monumentenkaart als één groot AMK-terrein aangeduid (AMK-terrein 12.314). Op de gemeentelijke archeologische waardenkaart bevindt het plangebied zich in een gebied van 'hoge archeologische waarde'. In het pand Twijnstraat aan de Werf 1c (rijksmonument) vond vanaf september 2013 een verbouwing plaats. Het pand bestaat uit twee vertrekken, waarvan het vloerniveau min of meer is gelegen op het straatniveau van Twijnstraat aan de Werf (zie afb. 2.1). Dit straatniveau bevindt zich ca. 3,4 m lager dan het straatniveau van de Twijnstraat, die aan de oostzijde het plangebied begrenst. De twee (westzijde) tot drie (oostzijde) woonlagen hierboven behoren tot Twijnstraat 7. Beide vertrekken van Twijnstraat aan de Werf 1c hadden tot kort voor de archeologische begeleiding een vloer van rode plavuizen

uit de negentiende eeuw, die in het westelijke vertrek gedeeltelijk met cement was afgedekt. De muren dateren vermoedelijk uit de vijftiende of zestiende eeuw.

Vanaf ca. 1955 bevond zich in de Twijnstraat aan de Werf 1c de pottenbakkerij 'Potterie 't Bolwerk' (afb. 1.3). Deze werd in 1945 opgericht door pottenbakker en plateelschilder Jan van Ham (1892-1989) en was aanvankelijk gevestigd in het souterrain van Servaasbolwerk 10. Na zo'n tien jaar verhuisde het bedrijf naar de Twijnstraat aan de Werf. In 1965 nam Gert de Rijk de pottenbakkerij over van Jan van Ham en in 1970 ging hij onder zijn eigen naam verder. Na het recente vertrek van pottenbakkerij heeft er in september 2013 een klein archeologisch booronderzoek plaatsgevonden in het westelijke vertrek (zie hoofdstuk 3). Er is toen vastgesteld dat er archeologische resten op de locatie aanwezig zijn, die door eventuele bodemingrepen zouden worden verstoord. Geadviseerd werd om geen graafwerkzaamheden dieper dan het huidige vloerniveau te verrichten. De opdrachtgever (Asnova architects BV uit Utrecht) heeft toen aangegeven dat de bestaande vloer gehandhaafd zou blijven en er geen

Afb. 1.2 Luchtfoto van de omgeving van het roodomcirkelde plangebied (bron: Googlemaps).

bodemversturende ingrepen zouden gaan plaatsvinden. In oktober 2013 werd echter vastgesteld dat in het westelijke vertrek de vloer toch was verwijderd en de onderliggende grond was afgegraven tot maximaal ca. 30 cm diepte, met als doel de vloer te nivelleren. Daarbij waren archeologische resten in het zicht gekomen in een deel van het ruim 65m² grote vertrek. Vervolgens heeft het bevoegd gezag besloten dat deze archeologische resten alsnog gedocumenteerd dienden te worden door middel van een archeologische begeleiding. In het oostelijke vertrek was de plavuizenvloer eveneens verwijderd, maar was er geen bodem afgegraven.

en het geborgen vondstmateriaal is uitgevoerd door J. S. van der Kamp, die tevens deze rapportage heeft geschreven. A.M. Bakker is verantwoordelijk voor de redactie, R. de Kam deed de eindredactie. De kaarten en afbeeldingen van dit rapport zijn gemaakt en/of bewerkt door E. van Wieren.

1.2 Personeel en betrokken specialisten

De archeologische begeleiding in het plangebied Twijnstraat aan de Werf 1c is uitgevoerd door medewerkers van de Afdeling Erfgoed gemeente Utrecht. De aansturing vanuit deze afdeling lag in handen van A.M. Bakker. Het veldteam bestond uit J. S. van der Kamp en E. van Wieren. Bouwhistoricus J. van der Hoeve (eveneens Afdeling Erfgoed gemeente Utrecht) was betrokken bij het interpreteren van de bouwhistorische elementen die werden aangetroffen. Hij heeft in 2004/2005 en in 2013 bovendien bouwhistorisch onderzoek uitgevoerd in het pand Twijnstraat 7/Twijnstraat aan de Werf 1c, waarvan in paragraaf 2.1 de belangrijkste passages worden weergegeven. De technische uitwerking van de velddocumentatie

Afb. 1.3 Pottenbakkerij 'Pottierie 't Bolwerk' in Twijnstraat aan de Werf 1c in juli 2013. (foto: J van der Hoeve).

2 Historische achtergrond

2.1 Bouwhistorisch onderzoek

(J. van der Hoeve)

Eind 2004/begin 2005 vond er een verbouwing plaats in het pand Twijnstraat 7, 7bis, 7bisA (winkel en bovenwoningen) en Twijnstraat aan de Werf 1c (kelder). Voorafgaand hieraan heeft bouwhistoricus J. van der Hoeve in 2004 een bouwhistorische verkenning uitgevoerd. Op 28 januari 2005 heeft hij bovendien nog enkele waarnemingen gedaan na de ontmanteling. De gegevens zijn in november 2005 uitgewerkt tot een bouwhistorische verkenning.¹ In 2013 heeft hij een tweede bouwhistorische waarneming uitgevoerd in Twijnstraat aan de Werf 1c in anticipatie op de huidige verbouwing.² In deze paragraaf zijn de passages uit beide bouwhistorische verkenningen die betrekking hebben op het pand Twijnstraat aan de Werf 1c samengevoegd.

Algemeen

Het pand bestaat uit vier adressen Twijnstraat 7, 7bis en 7bisA (winkel en twee bovenwoningen) en Twijnstraat aan de Werf 1c (kelder/bedrijf). Gedeeltelijk is het pand aangemerkt als Rijksmonument, gedeeltelijk als gemeentelijk monument. Gerekend vanuit de beschrijving is alleen de kelderverdieping geregistreerd als Rijksmonument ('Middeleeuwse kelder'). Voor het overige is het gebouw een gemeentelijk monument. Het Rijksmonument Twijnstraat aan de Werf 1c heeft de volgende redende omschrijving:

'Middeleeuwse kelder, oorspronkelijk deel uitmakend van Twijnstraat 7. Deze kelder is in twee delen gesplitst, wat overeenkomt met een voor- en een achterhuis. De kelder is voor wat betreft de beide delen gedekt met een enkelvoudige eiken balklaag. Het voorste gedeelte is in de negentiende eeuw, bij de herbouw van het voorhuis opnieuw in tweeën gedeeld, waarbij het linker gedeelte in de hoogte twee verdiepingen is verdeeld. Het onderste deel hoort bij Twijnstraat a/d Werf 1C, het bovenste deel bij Twijnstraat 7. In de rechtermuur van het voorste deel bevinden zich diepe middeleeuwse nissen. In de rechter muur van het achterste deel is een schoorsteenkanaal ingemetseld. De voorgevel is in de achttiende eeuw van een nieuwe raamindeling voorzien. Deze kelder is van belang als voorbeeld van een, aan de grachtzijde een beganegrond vormend, middeleeuws onderdeel van de Twijnstraat bebouwing.'

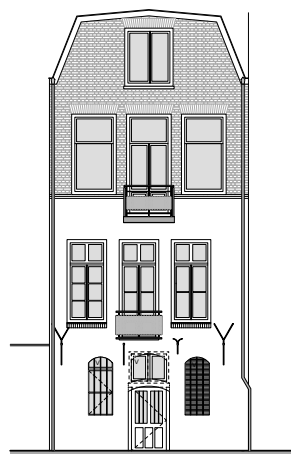
Twijnstraat 7/ Twijnstraat aan de Werf 1c is een langgerekt gebouw, waarvan de voorzijde aan de Twijnstraat grenst en de achterzijde aan de Twijnstraat aan de Werf.

Het gebouw is geheel onderkelderd. Het achterste deel van de kelder ligt op hetzelfde niveau als de werf, zodat aan die zijde sprake is van een begane grond. Boven deze kelder heeft het huis verder deels twee bouwlagen met een steile kap met plat en twee schilden (achter) en deels drie bouwlagen met een kap met plat en vier schilden (voorzijde). Bij de bouwhistorische verkenning zijn helaas weinig gegevens tevoorschijn gekomen over de oudste fasen van het gebouw. Evenmin was dit het geval bij de aanvullende waarnemingen na de ontmanteling. In twee negentiende-eeuwse bouwfasen moet het gebouw grotendeels vernieuwd zijn. Het metselwerk van de kelders en achtergevel wijzen erop dat het huis in eerste opzet uit de vijftiende of zestiende eeuw dateert. Verder zijn er vermoedens dat ook het muurwerk van de begane grond (winkelniveau) uit deze periode stamt, wellicht inclusief (gedeelten van) de balklaag. In de achtergevel aan de Twijnstraat aan de Werf zijn op dat niveau namelijk ook nog oude ankers herkenbaar.

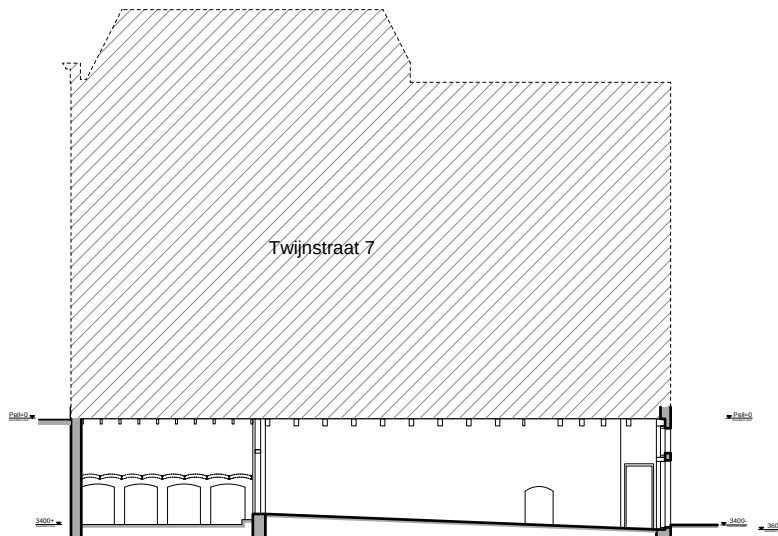
Uit de bouwtekeningen van 1882 (afb. 2.2) valt op te maken dat het achterste deel van het huis bestond uit de kelderverdieping, de begane grond en een kap. De doorsnede van de kap laat stapelspanten zien (met een zolder-, vliering- en nokgebint), die uit de zestiende of zeventiende eeuw zouden kunnen dateren. Over het aanzicht van het voorste deel van het huis is niets bekend. Zeker is echter wel dat het voorste deel van het huis (ongeveer 1/3 van de totale bouwmassa) in zijn huidige opzet uit de eerste helft van de negentiende eeuw stamt, inclusief de voorgevel.

De twee vertrekken van Twijnstraat aan de Werf 1c

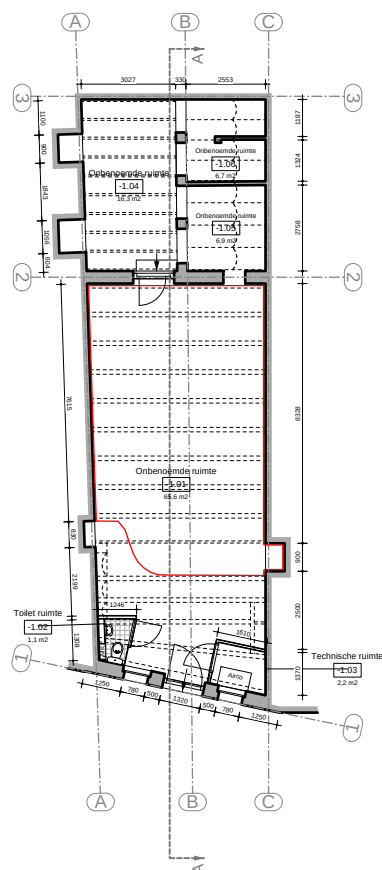
Onder het huis Twijnstraat 7 ligt een tweedelige kelder, die toegankelijk is via de werf achter de bebouwing aan de Twijnstraat. Alle trappen en andere verbindingen met het bovengelegen huis zijn vervallen. Het keldercomplex bestaat uit een grote achterkelder (binnenmaats ca. 5 x 13 m) en twee smalle voorkelders (binnenmaats elk ca. 2,5 x 6 m). De achterkelder is een grote, ongedeelde rechthoekige ruimte, voorzien van een enkelvoudige naalddhouten balklaag met balken van ca. 22 x 14½ cm (hart-op-hartmaat ca. 90 cm) en relatief brede vloerdelen (afb. 2.3). Deze balklaag wordt door Luykx³ gedateerd in de achttiende eeuw, maar een iets latere datering in de negentiende eeuw valt evenmin uit te sluiten. Opgelegd in de linker zijgevel is nog een restant van een moerbalk zichtbaar, maar vanwege ontbreken van context is een datering daarvan niet goed mogelijk. Opvallend zijn hier de

Gevel, bestaand
Twijnstraat a/d/Werf 1C, Utrecht

Doorsnede kelder A-A, bestaand
Twijnstraat a/d/Werf 1C, Utrecht

Kelder, bestaand
Twijnstraat a/d/Werf 1C, Utrecht

ASNOVA architects

architectuur en ontwerp Ze Korte Baanstraat 7
3583 BZ Utrecht

Project: Twijnstraat a/d Werf 1c Utrecht

Onderwerp: Bestaande situatie
Tekenaar: KT
Datum: 06 Augustus 2013
Formaat: A2
Schaal: 1:100
Tekeningnummer: 2013.332.IH.141

141

Afb. 2.1 Gevelaanzicht, kelderplattegrond en doorsnede van de bestaande situatie in 2013 (noorden links van de afbeelding).

bakstenen troggewelfjes, vermoedelijk voor een schouw op de begane grond van Twijnstraat 7.

De zijgevels zijn opgetrokken in laatmiddeleeuws metselwerk waarvan Temminck Groll⁴ het baksteenformaat heeft opgemeten (28 x 14 x 6½-7½ cm). De afwerking bestaat uit pleisterwerk.

De vloer is bestraat met rode plavuizen van 21 x 21 cm, onderbroken door betonnen podia (voor machines), helingen en platen van beton. De vloer vertoont aanzienlijke niveauverschillen oplopend tot ca. 55 cm. Het hoogste punt ligt bij de dwarsgevel tussen de voor- en achterkelder. In de zijwanden zijn bouwsporen zichtbaar, waaronder een nis voor een stookplaats (noordelijke zijgevel) en een nis (zuidelijke zijgevel). Zowel de stookplaats als de nis liggen in het voorste deel van de kelder, hetgeen doet vermoeden dat de nu ongedeelde ruimte oorspronkelijk wel een onderverdeling kende. De dwarswand tussen de achter- en voorkelders is ingetand in de zijgevels. In deze wand bevindt zich een grondig verbouwd raamkozijn ten behoeve van een schuifraam, wellicht nog uit de achttiende eeuw.

Het voorste deel van de kelder is verdeeld in twee smalle, hoge kelderruimten (naast elkaar) (afb. 2.4). Hiervan is de zuidelijke secundair (wellicht in 1882) onderverdeeld in twee niveaus; het onderste niveau is bereikbaar vanuit de naastgelegen kelder en het bovenste via een luik in de winkel op de begane grond. Deze bovenste kelder was

niet toegankelijk bij de verkenning. De hoge noordelijke kelder heeft een balklaag uit de twintigste eeuw. In de wanden bevinden zich diverse nissen, (dichtgezette) doorgangen en vensters/ bovenlichten. Op de vloer liggen plavuizen. De zeer lage onderste kelderruimte aan de zuidzijde heeft een zoldering van ijzeren balken en bakstenen troggewelfjes, vermoedelijk uit 1882.

De gevel van Twijnstraat aan de Werf 1c

De achtergevel is een drielaags mansardetopgevel, waarvan de begane grond en eerste verdieping zijn gepleisterd en de tweede verdieping en geveltop in schoon metselwerk zijn uitgevoerd. Gelet op de veel lagere positie van Twijnstraat aan de Werf ten opzichte van de Twijnstraat correspondeert de begane grond van de gevel aan Twijnstraat aan de Werf met de kelder van de Twijnstraat, de eerste verdieping met de begane grond aan de Twijnstraat enzovoorts. De begane grond en eerste verdieping van deze gevel behoren hoogstwaarschijnlijk bij het vijftiende- of zestiende-eeuwse huis, waarvan het achterste deel volgens de bouwtekening van 1882 bestond uit twee bouwlagen en een steile kap. In 1882 is deze kap gesloopt en vervangen door een extra verdieping en een mansardekap. Op zowel de begane grond als de eerste verdieping zijn oude ankers bewaard gebleven, waaronder karakteristieke Y-ankers. Deze ankers doen vermoeden dat de balklaag boven de winkel van oudere datum is dan de negentiende eeuw, wellicht nog zestiende-eeuws.

Afb. 2.3 Deeloverzicht van de balklaag in de achterkelder. Er is sprake van een enkelvoudige balklaag, vermoedelijk uit de negentiende eeuw. Bij de linkerzijgevel zijn smalle troggewelfjes herkenbaar, die de stookvloer van een schouw op de begane grond vormen. Rechts van deze troggewelfjes is een dikkere (moer)balk zichtbaar, die vlak naast deze troggewelfjes is afgezaagd. In plaats daarvan is een veel ielere balk herplaatst.

Afb. 2.4 Het voorste deel van de kelder in november 2013, gezien in westelijke richting.

De begane grond heeft een centraal geplaatste, getoogde toegang met een zelfstandig bovenlicht, geflankeerd door twee smalle en hoge vensteropeningen. Ook het bovenlicht en de beide vensteropeningen zijn getoogd. Deze gehele indeling behoort waarschijnlijk tot de oorspronkelijke opzet, mede gelet op de vrij forse steenmaten van de baksteen in de steensponningen. Het bovenlicht en beide vensteropeningen zijn afgeschermd door (al of niet getordeerde) diefijzers. Bij de toegang zijn ook nog zware ijzeren duimen aanwezig, waarin oorspronkelijk ongetwijfeld een opgeklampte deur was afgehangen. De vensters en het bovenlicht zijn dichtgezet met hergebruikte houten ramen uit de negentiende of de vroege twintigste eeuw. Eén van de ramen is zelfs binnenstebuiten gemonteerd. De toegang wordt afgesloten door een houten deur uit ca. 1900 met panelen aan de onderzijde en glasruiten aan de bovenzijde. De eerste verdieping bevat drie negentiende-eeuwse vensters, voorzien van T-schuiframen uit de negentiende eeuw (midden en links) en een vernieuwd T-stolpraam (rechts). Bij het laatstgenoemde raam heeft het bovenlicht nog een brede middenroede. De tweede verdieping bevat drie vensters met T-schuiframen, die ongetwijfeld behoren bij de laat negentiende-eeuwse bouwphase (1882). In de geveltop bevindt zich één zoldervenster, voorzien van een vierruitsstolpraam (1882).

Waardestelling

In 2004/2005 heeft ten behoeve van de verbouwingsplannen een waardestelling plaatsgevonden van Twijnstraat 7 en Twijnstraat aan de Werf 1c, waarbij de massa, constructie, indeling en afwerking zijn geclassificeerd in drie categorieën: hoge monumentwaarden (behoud noodzakelijk), positieve monumentwaarden (behoud wenselijk) en indifferente monumentwaarden (aangepaste vervanging mogelijk). De volgende passages uit deze waardestelling zijn relevant voor Twijnstraat aan de Werf 1c:

*'Het pand heeft hoge monumentwaarden als onderdeel van de historische verkaveling tussen de Twijnstraat en Twijnstraat aan de Werf, waarbij reeds vanaf de Middeleeuwen gebruik is gemaakt van het niveauverschil door kelders aan de werf als volledige verdiepingen te gebruiken. De kelders alhier hebben daarom een zeer grote hoogte. Tevens van belang is de hoge ouderdom van deze kelder, namelijk vijftiende of zestiende eeuw (Twijnstraat aan de Werf 1c). Groot bouwhistorisch belang hebben de zijgevels, achtergevel (begane grond en eerste verdieping) en de balklagen van de kelder en winkelruimte, aangezien deze hoogstwaarschijnlijk en deels zeker uit de vijftiende of zestiende eeuw stammen. Deze muren en balklagen zijn een belangrijke (bouwhistorische) bron voor de oorspronkelijke opzet en afwerking van het gebouw. De achtergevel van de kelder heeft een toegang en twee vensteropeningen uit de bouwtijd, voorzien van ijzeren duimen en steensponningen. Bijzonder zijn ook de Y-ankers.'*⁵

Afb. 2.5 De westelijke voorgevel van het pand in oktober 2013, gezien van de westzijde van de Oudegracht.

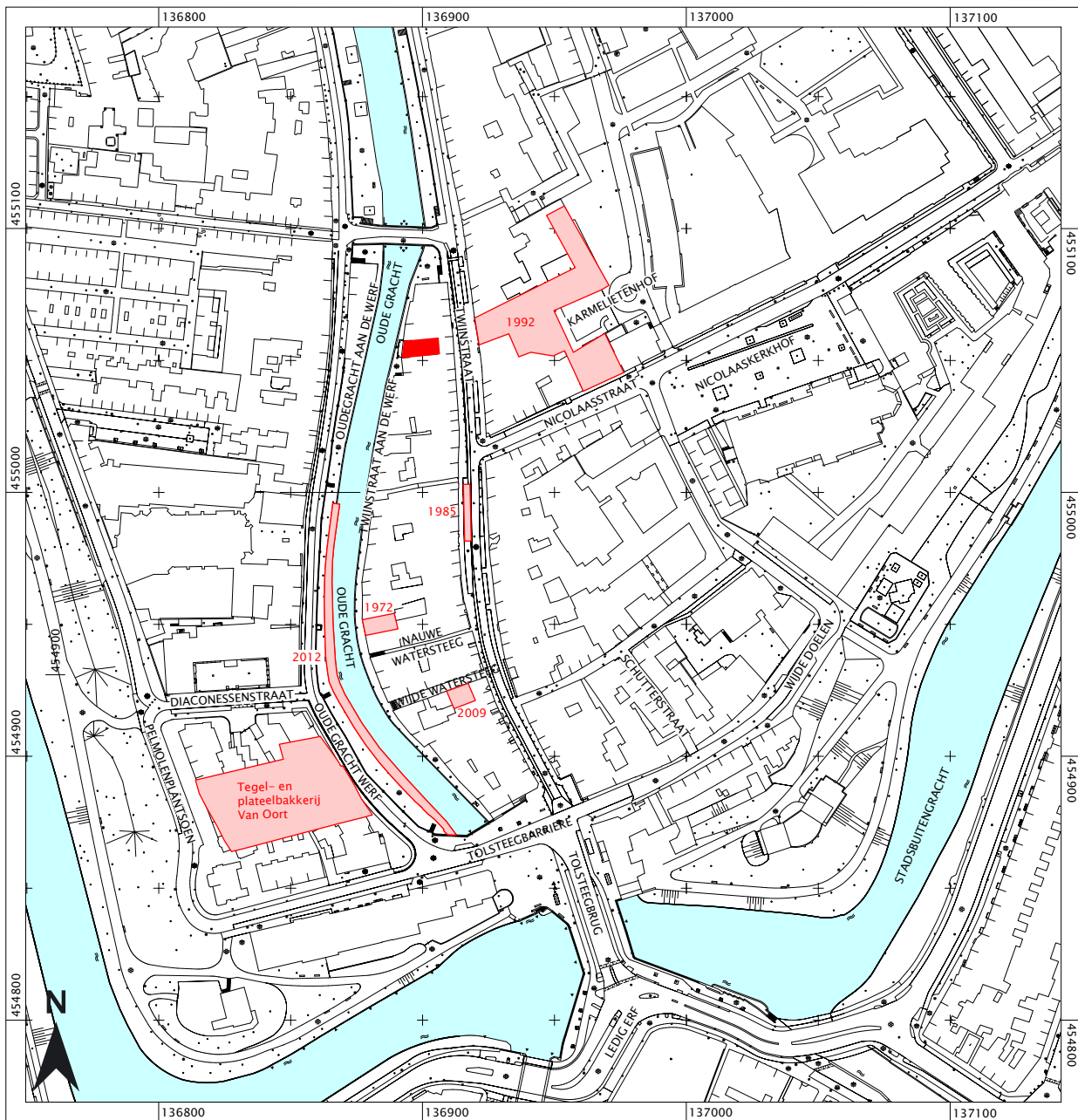
2.2 Eerder uitgevoerd archeologisch onderzoek in de omgeving

Er hebben in het verleden meerdere onderzoeken plaatsgevonden in de omgeving van het plangebied. In 1972 werd een archeologisch onderzoek uitgevoerd op de hoek van de Nauwe Watersteeg en de Twijnstraat aan de Werf.⁶ De oudste resten uit dit onderzoek waren afkomstig uit ophogingslagen langs de oever van de Oudegracht en dateerden uit de late twaalfde eeuw. In de dertiende eeuw leek de Rijn tot rust te zijn gekomen. De eerste waarneembare bouwactiviteiten werden weerspiegeld in muurfragmenten en een bijbehorende veertiende-eeuwse latrinekoker met afvoer naar de gracht. De eerstvolgende sporen stamden uit de zestiende eeuw en bestonden uit drie bakstenen bakken die behoorden tot een leerlooierij. Deze bleef in gebruik tot het midden van de zeventiende

eeuw. In 1807 werden er drie huisjes gebouwd op het perceel, die in 1962 zijn gesloopt.

Tijdens rioleringswerkzaamheden in 1985 zijn onder het wegdek van de Twijnstraat (ca 75 cm onder maaiveld) de restanten aangetroffen van een houten wegdek en een serie houten gebouwtjes.⁷ Deze structuren stonden langs de straat en waren ongeveer 7 m breed en 2 m diep. Ze werden geïnterpreteerd als 'kraamsteden'; een soort middeleeuwse etalages vóór de daadwerkelijke huizen. De begeleidende vondsten dateren de structuren in de dertiende eeuw. Midden onder de Tolsteegbarrière werd tijdens de werkzaamheden tevens een deel van de Tolsteegpoort blootgelegd.

In 1992 vond een opgraving plaats ter hoogte van de panden Twijnstraat 8-14, inclusief de achterterreinen en een perceel aan de Nicolaasstraat.⁸ Tijdens dit onderzoek

Afb. 2.6 Ligging van het huidige plangebied (donkerrood), eerder uitgevoerd archeologisch onderzoek in de omgeving (lichtrood) en de tegel- en plateelbakkerij van Van Oort.

kon worden aangetoond dat de Twijnstraat inderdaad op de oeverwal van de oude Rijnloop ligt en dat er sprake was van pre-stedelijke bewoning. Dit bevestigt de theorie dat na het verlenen van stadsrechten in 1122 drie bestaande kernen (Stathe, de handelsnederzetting langs de Waterstraat en de bewoning langs de Twijnstraat) binnen de omgrachting kwamen te liggen. Tijdens dit onderzoek kon ook het proces van verstening van de huizen in de dertiende en veertiende eeuw gedeeltelijk in beeld worden gebracht.

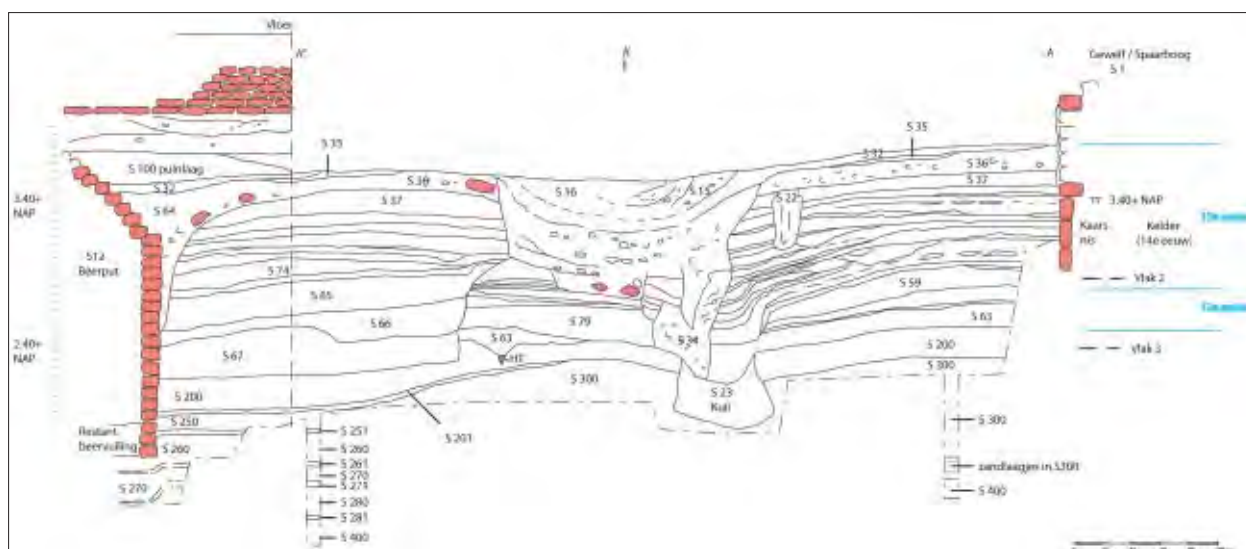
Er heeft in 2009 een archeologische begeleiding plaatsgevonden in een kleine kelder in het pand Twijnstraat 65, gelegen aan de oostzijde van het bouwblok, dus langs de

Twijnstraat.⁹ Het oudste spoor in het onderzoeksgebied bestond uit een elfde-/twaalfde-eeuwse ophogingslaag. Boven deze laag bevond zich een flink pakket van ophogingslagen uit de dertiende eeuw. Dit pakket was opgebouwd uit dunne lagen met afval, die elk waren afgedekt door een schone leemlaag. Sommige van deze leemlagen waren gedeeltelijk of geheel rood gekleurd door verhitting. In dit pakket zijn twee haardplaatsen teruggevonden. De rode kleur van de andere leemlagen geeft echter aan dat deze lagen eveneens verhit zijn geweest en dat er dus meerdere haardplaatsen moeten zijn geweest, die later opgeruimd zijn. In het profiel waren minstens negen vloerniveau's te onderscheiden, waarvan er twee in het twaalfde-eeuwse ophogingspakket lagen en

zeven in het dertiende-eeuwse pakket (afb. 2.7). Omdat de vloeren deels opgeruimd leken te zijn, is het niet uit te sluiten dat in deze pakketten oorspronkelijk nog meer vloerniveaus aanwezig waren. Naast ophogingslagen zijn er tijdens het onderzoek twee afvalkuilen (twaalfde- en dertiende-eeuws) en twee greppels (dertiende-eeuws) aangetroffen. De greppels vielen samen met de ligging van de huidige funderingen en komen dus overeen met de huidige perceelsgrenzen. Hierdoor is het aannemelijk dat de greppels perceelsgreppels zijn die een continuering van perceelsgrenzen van de dertiende eeuw tot in het heden laten zien. Een lange continuering van perceelsgrenzen is al tijdens eerder archeologisch onderzoek in de Twijnstraat, evenals op andere plekken in Utrecht waargenomen. De funderingen van het woonhuis aan de Twijnstraat 65 werden op basis van de baksteenformaten in de veertiende eeuw gedateerd. Het veertiende-eeuwse huis is echter afgebroken tot op de funderingen, waarna op de oude funderingen nieuwe muren zijn opgebracht. Op basis van de baksteenformaten is dit waarschijnlijk in de zestiende eeuw gebeurd. Daarnaast is uit het archeologisch onderzoek naar voren gekomen dat het huis verlengd is. Achter het oorspronkelijke huis heeft een steegje gelopen, met daarachter twee kamerwoningen. De beerput in het steegje was nog volledig intact. Op basis van de vondsten uit deze beerput kon bepaald worden dat de put in het tweede kwart van de achttiende eeuw buiten gebruik is gesteld. Het is goed mogelijk dat het buiten gebruik stellen van de beerput samenhangt met de verlenging van het woonhuis, waardoor deze verbouwing dus in dezelfde periode moet hebben plaats gevonden.

Bijlhouwersbrug en misbaksels en halffabrikaten (zowel wandtegels als aardewerk) van de tegel- en plateelbakkerij van Adriaen van Oort. Deze tegel- en plateelbakkerij was van 1642 tot 1844 gevestigd op een perceel direct ten westen van de Oudegracht.

In 2012 heeft een archeologische begeleiding van de renovatie van de lage walmuur aan de westzijde van de Oudegracht plaatsgevonden, gelegen tussen de Bijlhouwersbrug aan de zuidzijde en de Vollersbrug aan de noordzijde.¹⁰ De belangrijkste vondsten waren restanten van de dertiende-eeuwse fundering van de

Afb. 2.7 Profiel tijdens het archeologisch onderzoek in Twijnstraat 65 in 2010 (bron: Griffioen 2010, 12).

3 Vraagstelling en methode

3.1 Het booronderzoek

Op woensdag 4 september 2013 heeft M. van Deventer (Afdeling Erfgoed gemeente Utrecht) voorafgaand aan het verwijderen van de vloer enkele archeologische waarnemingen gedaan in het plangebied (niet gepubliceerd). Doel hiervan was het verwerven van informatie over bekende en verwachte archeologische waarden teneinde een verwachting op te stellen en, indien mogelijk, een eerste indruk te krijgen van de kwaliteit (gaafheid en conservering), aard, datering, omvang en diepteligging van eventueel aangetroffen resten. Op de resultaten hiervan kon vervolgens het selectiebesluit worden gebaseerd. Door middel van twee grondboringen in het westelijke vertrek is onderzocht of er nog sprake was van een oorspronkelijke bodemopbouw. Daarnaast is onderzocht of het bodemprofiel en eventuele archeologische indicatoren aanleiding gaven te veronderstellen dat er archeologische resten aanwezig zijn op de locatie.

Resultaten

Bij de eerste boring, aan de westzijde van het vertrek op ongeveer 3 m uit de westelijke voorgevel, werd eerst een vlijlaag van zand en vervolgens een ophogingslaag met veel houtskool, bot en glas met een dikte van 25 cm aangetroffen. Hieronder bevond zich de natuurlijke bodemopbouw. Bij de tweede boring, op ongeveer 2 m ten westen van de scheidingsmuur tussen beiden ruimtes, bevond zich onder de vloer een vlijlaag van wit zand van ca. 5 cm dik. Hieronder lag een ophogingslaag van ca. 15 cm dikte, waaronder een oudere vloer van kloostermoppen werd waargenomen. Ook hieronder bevond zich een ophogingslaag. Op een diepte van ca. 50 cm werd de natuurlijke bodem aangetroffen. In de kleine, oostelijke ruimte zijn geen boringen gezet, maar verwacht kan worden dat zich ook hier onder de tegels archeologisch waardevolle lagen bevinden. Kortom, onder de plavuizenvloer bestond de bodemopbouw uit een ouder vloerniveau en antropogene ophogingspakketten. Hieronder bevonden zich oever- en beddingafzettingen van de Oude Rijn

3.2 Archeologische verwachting

De geschiedenis van dit pand gaat vermoedelijk terug tot in ieder geval de vijftiende of de zestiende eeuw. Er konden muur- en funderingsresten worden verwacht die onderdeel zijn van het bestaande pand. Ook aanverwante sporen (waterkelders, beerputten, waterputten e.d.)

waren te verwachten. Daarnaast konden er resten van voorgangers (in hout of steen) worden verwacht. Er diende ook rekening worden gehouden met het aantreffen van nederzettingsresten uit de pre-stedelijke periode (late IJzertijd tot en met de vroege middeleeuwen) als paalgaten, afvalkuilen, erfscheidingen, etc. Het anorganisch vondstmateriaal zou voornamelijk bestaan uit aardewerk. Een tweede belangrijke vondstcategorie betrof metalen voorwerpen (met name ijzer, tin en brons), zoals beslag, huishoudelijke voorwerpen, wapens, sieraden, fibulae, munten, etc. Ook was er een kans op het aantreffen van voorwerpen van natuursteen, onder andere slijp- en wetstenen. Daarnaast kon ook bouw materiaal (baksteen, natuursteen) en glas worden aangetroffen. Door de relatief lage ligging van het onderzoeksgebied, dat zich bovendien dicht langs de Oudegracht bevindt, konden organische resten mogelijk goed geconserveerd zijn. Er diende rekening gehouden te worden met het aantreffen van goed geconserveerd botmateriaal, leer, hout en textiel. De te verwachten archeozoölogische en botanische resten konden bestaan uit dierlijke botten, pollen, plant-aardige macroresten, zaden, hout en dendro-monsters.

3.3 Doel- en vraagstelling

De doelstellingen van de archeologische begeleiding waren: het onderzoeken en documenteren van eventueel aanwezige archeologische sporen en bodemopbouw (zowel antropogeen als natuurlijk) die aan het licht zouden komen tijdens het grondverzet en het veiligstellen van vondstmateriaal met het doel informatie te behouden die van belang is voor de kennisvorming van het verleden. Van de archeologische resten moesten onder meer de aard, de ouderdom, de kwaliteit en de omvang worden bepaald.

De onderstaande onderzoeksvragen zijn geformuleerd:

- Waaruit bestaat de natuurlijke bodemopbouw? Zijn er bedding- en/of oeverafzettingen van de Rijn in de bodem aanwezig?
- Wat is de aard, omvang en datering van de aangetroffen archeologische resten?
- Is er sprake van een te onderscheiden fasering en/of stratigrafie?
- Wat is de relatie van deze resten met het bestaande gebouw?

- Kan de bestaande bebouwing worden gedateerd aan de hand van de aangetroffen grondsporen en/of vondsten? Zo ja, wat is deze datering?
- Is er sprake van een in houtbouw uitgevoerde voorganger van het huis?

3.4 Methode en uitvoering

Het archeologisch onderzoek beperkte zich tot het grote vertrek aan de westzijde van het pand. Hier moest het vlak, dat was ontstaan na het verwijderen van het grondpakket onder de plavuizenvloer (afb. 3.1), handmatig worden opgeschaafd en gedocumenteerd. Het aantal grondsporen bleek beperkt. Er werden een (vermoedelijk) laat negentiende-eeuwse rioolbuis, restanten van antropogene ophogingslagen, een klein deel van een bakstenen vloer, enkele gemetselde afvoerputjes en de funderingen van de bestaande keldermuren aangetroffen. Aangezien er geen verdere ontgraving zou plaatsvinden in het kader van de bouwwerkzaamheden, konden de sporen in situ behouden blijven onder de toekomstige keldervloer. Dat hield tevens in dat de grondsporen niet uitgetroffeld of uitgeschaafd hoefden te worden om de eventuele vondsten in de vulling ervan te bergen. Wel zijn zo veel mogelijk vlakvondsten geborgen, om zo de gedocumenteerde sporen te kunnen dateren. Bijzondere metaalvondsten, zoals munten en dergelijke, zijn niet aangetroffen.

De aangetroffen funderingen zijn onderzocht door J. van der Hoeve, bouwhistoricus van Afdeling Erfgoed gemeente Utrecht. Er zijn hiervan zoveel mogelijk baksteenformaten genoteerd. Tevens is er een mortelmonster genomen van de noordelijke fundering en de noordelijke muur, teneinde te kunnen bepalen of beide gelijktijdig zijn gebouwd. Van de muren van het vertrek kon geen vijf- of tien-lagenmaat worden bepaald doordat deze geheel bepleisterd waren. Van de noordelijke muur konden wel enige baksteenmaten worden genoteerd. Aangezien er geen coupes zijn gezet en er geen profiel gedocumenteerd kon worden, zijn er twee boringen uitgevoerd om inzicht te krijgen in de opbouw en genese van de natuurlijke bodem. Het vlak is met een metaaldetector onderzocht.

Afb. 3.1 De situatie in het grote vertrek bij aanvang van het archeologisch onderzoek, gezien in oostelijke richting.

4 Resultaten

4.1 De sporen

Er is in totaal een vlak van ca. 5,4 x 9,7 m gedocumenteerd met een totaal oppervlak van ruim 52 m². In het midden van het vlak bevond zich een ca. 2 x 4,4 m grote verstoring, die was ontstaan als gevolg van het verwijderen van een ca. 40 cm dikke betonplaat. In deze zone zijn geen archeologische waarnemingen gedaan. Het overige deel van het vlak bestond grotendeels uit een homogeen pakket van bruine zandvlekken met kleine kluitjes bruinigrijze, lichte klei. Hierin bevond zich fijn baksteengruis, kleine mortelbrokjes, 23 glasfragmenten, zes aardewerkscherven, twee dierlijke botfragmenten, twee fragmenten van wandtegels en een metalen voorwerp (vondstnummer 1, 3 en 7). Op basis van deze vondsten kan worden geconcludeerd dat deze laag vermoedelijk grotendeels uit de negentiende eeuw dateert, maar tevens nog twintigste-eeuwse voorwerpen bevatte. Dit laatste duidt er op dat delen van de plavuizen vloer waarschijnlijk al eerder verwijderd zijn geweest. Aan de oostzijde was deze laag slechts 3 cm dik en bevond de onderzijde ervan zich op 1,15 m+NAP. Aan de westzijde had deze laag een dikte van 25 cm en bevond de onderkant zich op 0,79 m+NAP. Kortom, de laag wordt dikker en duikt richting de Oudegracht. Aan de westzijde werd de negentiende-eeuwse laag afgedekt door een max. 4 cm dikke laag van zeer humeus zwart zand, die werd waargenomen over een oppervlak van ongeveer 1,5 x 3 m (zie afb. 4.8). Hieruit zijn geen vondsten afkomstig. Deze laag werd vervolgens weer afgedekt door een ca. 5 cm dikke laag geel zand, waarop de vloer van rode plavuizen lag.

Zoals in paragraaf 1.1 reeds is opgemerkt was in de kleine ruimte aan de oostzijde de vloer van rode plavuizen eveneens verwijderd. Direct daaronder werd een bakstenen vloer aangetroffen, die gehandhaafd is. Deze vloer bleek te zijn vervaardigd van op een zijkant geplaatste IJsselstenen van 16 x 6½ x 4 cm en 18 x ? x 4 cm. Dit duidt op een datering in de zeventiende eeuw of later.

De bodemopbouw

Op twee punten is er een boring uitgevoerd om de natuurlijke bodemopbouw in kaart te brengen. In boring 1 (bovenzijde op 1,09 m+NAP) aan de westzijde van het vertrek werd de volgende opbouw aangetroffen:

0-4 cm: humeus zwart zand (antropogeen)

5-30 cm: bruin fijn zand met baksteengruis en mortelresten (antropogeen)

31-40 cm: lichtgrijze-lichtbruine middelzware klei (natuurlijk)

41-53 cm: lichtgrijze-lichtbruine lichte zavel (natuurlijk)

54 cm →: bruin zand (natuurlijk)

Het grondwater bevond zich op een diepte van ca. 45 cm onder het vlak, waardoor dieper boren onmogelijk werd. In boring 2 (bovenzijde op 1,18 m+NAP) aan de oostzijde van de ruimte werd onderstaande opbouw gedocumenteerd:

0-3 cm: bruin fijn zand met baksteengruis en mortelresten (antropogeen)

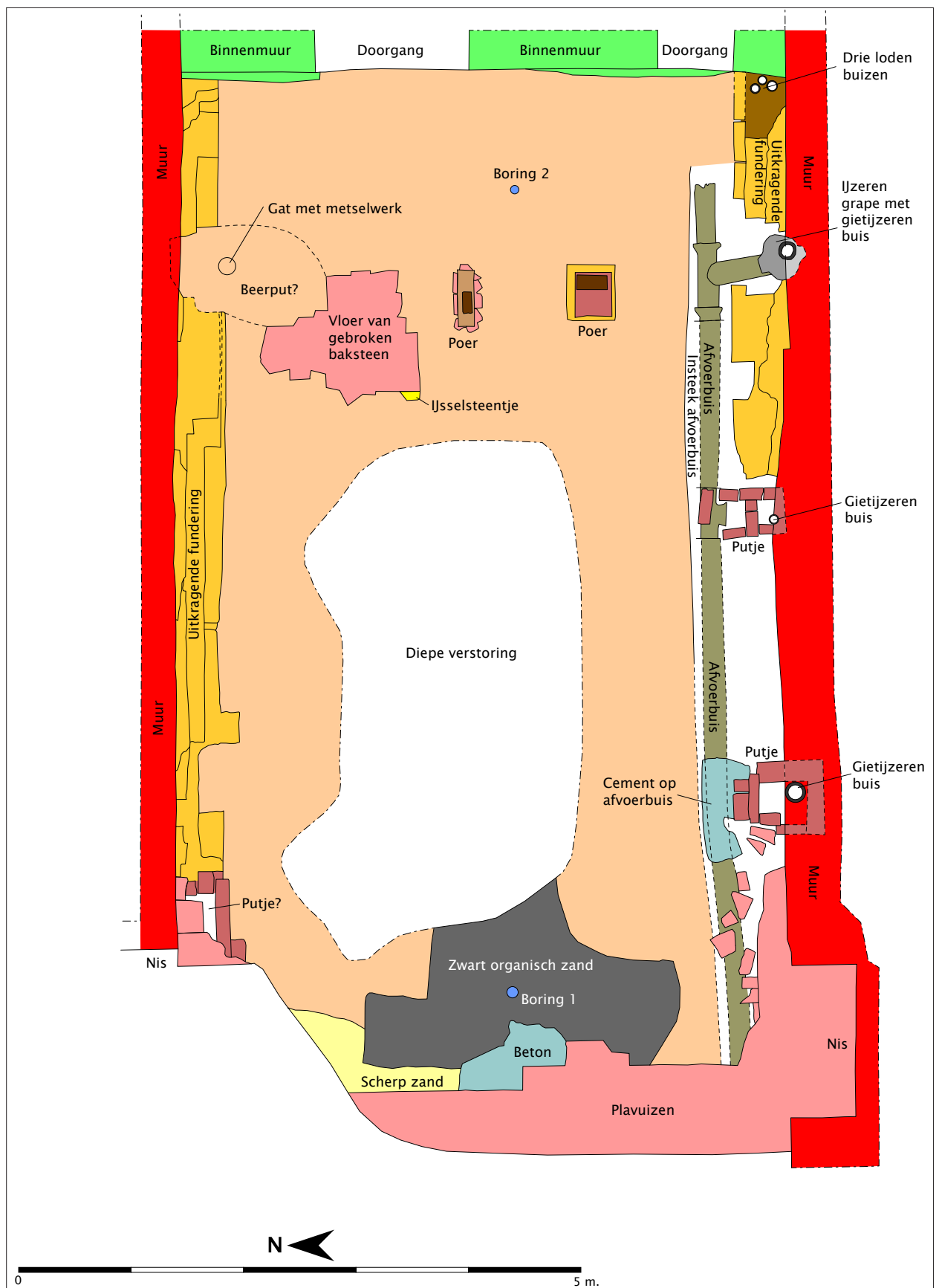
4-65 cm: grijsbruine zware zavel (natuurlijk)

66 cm →: bruin zand (natuurlijk)

Zoals verwacht is er sprake van oeverafzettingen (klei en zavel) op beddingafzettingen (zand). Daarboven bevindt zich een antropogene laag.

Het vloerrestant

Aan de oostzijde van het vertrek werd een restant van 1,10 x 1,35 m van een bakstenen vloer aangetroffen (afb. 4.2). (Tijdens het eerdere booronderzoek (zie paragraaf 3.1) bleek één van de twee boringen juist op dit punt te zijn gezet.) De vloer was vervaardigd van sterk gefragmenteerde kloostermoppen in een zeer onregelmatig patroon. Als gevolg van deze sterke fragmentatie konden er geen volledige steenlengtes worden opgemeten. Ook de diktes konden niet worden genoteerd omdat de vloer in situ behouden is gebleven en de bakstenen dus niet zijn losgehaald. De breedtes van de bakstenen konden wel op vlakniveau worden gemeten en varieerden van 13 tot 16 cm. Slechts van een langs de rand gelegen kloostermop is zowel de breedte als de dikte opgemeten (13½ x 7 cm). De afmetingen duiden op een middeleeuwse datering van de bakstenen. Langs de rand van het vloerfragment bevond zich echter ook een fragment van een IJsselsteen (breedte 9 cm, dikte 5 cm), wat betekent dat het vloerrestant vermoedelijk dateert uit de zeventiende eeuw of later. Kennelijk zijn de kloostermopfragmenten hergebruikt. De bovenkant van het vloerrestant bevond zich op een hoogte van ca. 1,20 m+NAP, wat neerkomt op een diepte van ca. 28 cm onder de bovenkant van de verwijderde vloer van rode plavuizen.

Afb. 4.1 Alle-sporenkaart van de archeologische begeleiding in het pand Twijnstraat aan de Werf 1c.

Afb. 4.2 Vloerrestant, gezien in oostelijke richting.

Afvoerbuis met drie putten

Op ca. 10 cm afstand van de zuidelijke fundering bevond zich over een afstand van minstens 8 m een oost-west georiënteerde afvoerbuis met een ca. 40 cm brede insteek. Deze keramische buis werd op vier punten waargenomen (afb. 4.3). Hij had een diameter van zo'n 20 cm en dateert vermoedelijk uit de late negentiende of de vroege twintigste eeuw. Aan de oostzijde bevond de buis zich op vlakniveau en was deze afgebroken. Aan de westzijde daarentegen lag de buis zo'n 15 cm onder het vlak en verdween hij onder het restant van de vloer van rode plavuizen. Vermoedelijk mondde de afvoerbuis ooit uit in de Oudegracht. Op drie punten in de afvoerbuis was er een T-stuk aangebracht. Het meest oostelijke T-stuk was voorzien van een dwarsbuis met een lengte van zo'n 40 cm, die aansloot op een ingegraven, ijzeren grape. Deze had een diameter van 34 cm en bevond zich gedeeltelijk onder de zuidelijke muur van het vertrek. Om deze grape te kunnen plaatsen heeft men een deel van de fundering en de muur weggehakt. In de muur bevond zich een verticale gietijzeren buis met een diameter van 12 cm, waarvan de onderzijde uitkwam in de grape (afb. 4.4). De verticale buis diende als afvoerbuis voor het vertrek op de eerste verdieping. De grape zal in situ behouden blijven onder de nieuwe keldervloer.

Afb. 4.3 De fundering van de zuidelijke muur en de afvoerbuis met ijzeren grape (achtergrond) en gemetselde put (voorgond).

Afb. 4.4 De afvoerbuis met T-stuk, de ingegraven ijzeren grape en de afvoerbuis in de muur.

Ook ter hoogte van de overige twee T-stukken bevond zich een verticale afvoerbuis in de muur. Deze mondden echter niet uit in een grape, maar in een gemetselde put. De middelste put had afmetingen van ca. 40 x 70 cm, was vervaardigd van bakstenen van 21 x 10 x 4½ cm en bevond zich voor een klein deel onder de muur (afb. 4.5). De put bestond uit twee delen, die elk waren voorzien van een bakstenen vloer. In en rondom deze put werden meerdere proenen (stapelhulpen) aangetroffen, die zijn te relateren aan de pottenbakkerij die vanaf 1955 in dit pand was gevestigd (afb. 4.6). De westelijke gemetselde put had afmetingen van ongeveer 60 x 60 cm en bevond zich voor een groter deel onder de zuidelijke muur (afb. 4.7). De put was vervaardigd met behulp van bakstenen van 20 x 9 x 5½ cm. Ter hoogte van deze put was de afvoerbuis vermoedelijk ooit beschadigd en heeft men een laag cement over de afvoerbuis gestort. Om de beide putten te kunnen aanbrengen heeft men een deel van de fundering en de muur weggehakt.

De plavuizenvloer

In het westelijke deel van het grote vertrek is de vloer van rode plavuizen niet verwijderd aangezien deze op dit punt relatief laag lag en onder de toekomstige vloer in situ behouden kon blijven. De plavuizen hadden afmetingen van 22 x 22 x 3,2 cm en lagen op een ca. 5 cm dikke laag geel zand. Aan deze westzijde lag de bovenzijde van de vloer op ca. 1,11 m+NAP. Aan de oostzijde werden enkele fragmenten van deze vloer aangetroffen onder één van de

twee palen die de balken van de vloer op de begane grond ondersteunden. De plavuizen bevonden zich hier op 1,48 m+NAP, dus zo'n 37 cm hoger dan aan de westzijde.

De noordelijke fundering

Zowel van de zuid- alsook de noordmuur is de bovenkant van de fundering in beeld gekomen. De noordelijke fundering, die over een afstand van bijna 7 m werd aangetroffen, stak ten opzichte van de muur 30 tot 44 cm uit (afb. 4.9). Van de fundering werden elf steenlagen waargenomen (bovenkant op 1,48 m+NAP), waarvan acht op vlakniveau en hoger en drie (in een klein spitgaatje) onder vlakniveau. De fundering liep echter nog dieper door, maar dit gedeelte is niet in beeld gekomen. De bovenste zes steenlagen waren (bijna) geheel of gedeeltelijk weggebroken. De fundering bleek vervaardigd van kloostermoppen van 27½ x 13 x 6½ cm, 27½ x 14½ x 6 cm, 27½ x 14 x 6½ cm, ? x 13½ x 6½ cm, ? x 14 x 6½ cm en ? x 14½ x 7 cm. Op basis van deze baksteenformaten kan een datering in de zestiende eeuw worden verondersteld. Deze baksteenformaten komen min of meer overeen met degene die Temminck Groll in 1963 heeft opgemeten, namelijk 28 x 14 x 6½-7½ cm (zie paragraaf 2.1).

De fundering stak relatief ver uit buiten de muur. Bovendien vertoonde de fundering bovenin halfsteensbrede versnijdingen, wat ongebruikelijk is. Dit doet vermoeden dat de muur niet midden op de fundering

Afb. 4.5 De middelste, gemetselde put.

Afb. 4.6 De proenen (foto: J. van der Kamp).

Afb. 4.7 De westelijke, gemetselde put.

staat, maar ooit enkele decimeters in noordelijke richting is verplaatst. Aangezien de muur geheel bepleisterd was, konden slechts drie (gedeeltelijke) baksteenformaten worden gedocumenteerd. Het bleek te gaan om kloostermoppen van ? x 13 x 7 cm, ? x 13½ x 6½ cm en ? x 13½ x 7 cm. Deze afmetingen komen overeen met die van de fundering. Dat wil echter niet zeggen dat de muur gelijktijdig met de fundering is gebouwd, aangezien bij een eventuele verplaatsing ervan de bakstenen kunnen zijn hergebruikt. Daarom is zowel van de fundering (vondstnummer 4) als van de muur (vondstnummer 6) een mortelmonster genomen. Deze zijn naderhand onderzocht door bouwhistoricus J. van der Hoeve. De mortel uit de muur was tamelijk bleek van kleur (mogelijk door een relatief hoog kalkgehalte) en bevatte schelpgruis. De mortel uit de fundering bevatte eveneens schelpgruis, maar was geliger van kleur en bevatte meer (en grover) zand dan die uit de muur. Ondanks deze verschillen mag worden gesteld dat de beide mortelmonsters in hoofdlijnen een gelijke samenstelling vertoonden. Daarom kan op basis van deze vergelijking niet worden aangetoond of de fundering en de muur gelijktijdig zijn aangelegd of uit verschillende perioden dateren.

Aan de oostzijde van de ruimte bleek er een ca. 75 cm breed gat in de fundering te zijn gehakt, dat tot zo'n 10 cm onder de muur doorliep. Ter hoogte van deze onderbreking werd in het vlak een ca. 15 cm breed gat aangetroffen, dat meer dan 50 cm diep was. Hierin waren gemetselde of gestapelde bakstenen zichtbaar. Mogelijk gaat het hier om een beerput of een gemetselde afvoerput. Aangezien er geen verder grondverzet zou plaatsvinden, is dit spoor niet onderzocht. Zo'n 4 m westelijker was een tweede gat in de fundering gehakt, dat ca. 50 cm breed en 20 cm diep was. De functie hiervan is niet duidelijk. Aan de westzijde van het vlak werden jongere bakstenen aangetroffen, die een putje leken te vormen. Binnen de contouren hiervan was de zestiende-eeuwse fundering verdwenen.

De zuidelijke fundering

De fundering van de zuidelijke muur, die over een afstand van 3,45 m werd waargenomen, stak 46 tot 52 cm uit buiten de muur (zie afb. 4.3). Er waren drie steenlagen van deze fundering in het zicht (bovenkant op ca. 1,30 m+NAP), waarvan de bovenste twee grotendeels waren weggehakt. Het is niet bekend hoe diep onder het vlakniveau de onderzijde van de fundering zich bevond.

Afb. 4.8 Het resterende deel van de plavuizen aan de westzijde van het vertrek, gezien in zuidwestelijke richting.

In vergelijking met de noordelijke fundering was de zuidelijke vervaardigd van relatief veel gebroken kloostermoppen. De complete exemplaren hadden afmetingen van $31\frac{1}{2} \times 15\frac{1}{2} \times ?$, $29 \times 14\frac{1}{2} \times ?$, terwijl de gefragmenteerde stenen breedtes van $13\frac{1}{2}$, $15\frac{1}{2}$ en 16 cm hadden. Deze formaten duiden eerder op een veertiende-eeuwse datering dan een zestiende-eeuwse datering, die voor de noordelijke fundering wordt vermoed. De grote fragmentatiegraad van de kloostermoppen zou echter kunnen duiden op hergebruik, waardoor een zestiende-eeuwse datering toch niet kan worden uitgesloten. Ook voor de zuidelijke fundering kan worden opgemerkt dat deze ten opzichte van de muur ver uitspringt, wat zou kunnen betekenen dat deze muur niet midden op de fundering staat en dus ooit naar het zuiden is opgeschoven. Er bleken drie gaten in de fundering te zijn gehakt. Eén aan de oostzijde (met drie loden buizen erin), één voor de afvoerbuis met ijzeren grape en een ondiep gat met onbekende functie aan de westzijde. De fundering werd niet waargenomen tussen de twee gemetselde putjes in. Mogelijk was deze hier dieper weggebroken en bevond deze zich onder het vlakniveau.

Afb. 4.9 De fundering van de noordelijke muur.

4.2 De vondsten

De vondstnummer 1, 3 en 7 zijn alle afkomstig uit de negentiende-eeuwse laag die het grootste deel van het vlak besloeg. In deze laag werden echter tevens twintigste-eeuwse vondsten aangetroffen, die hier terecht moeten zijn gekomen na het gedeeltelijk openbreken van de plavuizen vloer. Vondstnummer 1 bestaat uit vier fragmenten van een dikwandige fles van groen glas, een glasfragment van onbekende vorm, een klein fragment vlakglas, een klein scherfje industrieel witbakkend aardewerk (kom?), een zeer klein scherfje porselein, een gevlamde wandtegels (1650-1900) en een ijzeren object met aan de ene zijde een klein mesje en aan de andere zijde (vermoedelijk) een spatel. Waarschijnlijk werd dit laatste object gebruikt bij het vervaardigen van aardewerk en houdt het verband met pottenbakkerij 'Potterie 't Bolwerk', die vanaf ca. 1955 tot onlangs in dit pand was gevestigd. Vondstnummer 3 bestaat uit vijf fragmenten van (twee?) groene flessen en twee kleine fragmenten dierlijk bot. Vondstnummer 7 bestaat uit tien fragmenten van (twee?) groene flessen, een fragment bruin glas (fles?), een fragment kleurloos glas (fles?), twee scherven roodbakkend aardewerk aan de binnenzijde geglazuurd (onbekende potvormen), een fragment van een witgeglazuurde wandtegels, een fragment van een bord van porselein (twintigste-eeuws) en een hals/randfragment van een steengoed kan uit Siegburg uit (vermoedelijk) de veertiende eeuw. Deze laatste scherf is de enige vondst van de archeologische waarneming die uit de Middeleeuwen dateert.

Vondstnummer 2 bestaat uit een complete proen en zes fragmenten van drie verschillende typen (machinaal vervaardigde) proenen. Dit zijn steuntjes van keramiek die worden gebruikt bij het bakken van aardewerk om te voorkomen dat de (geglazuurde) voorwerpen aan elkaar zouden bakken. De proenen houden verband met pottenbakkerij 'Potterie 't Bolwerk' (zie afb. 1.3 en 4.6). De proenen werden aangetroffen in en rondom het middelste putje aan de noordzijde van het vertrek en moeten zich onder de verwijderde plavuizen vloer hebben bevonden. Vondstnummer 5 bestaat uit een ca. 3 cm lang fragment van een (vermoedelijk loden) buis met een diameter van 1 cm. Het werd aangetroffen dicht tegen de noordelijke muur aan en mogelijk bevond het zich in dezelfde laag als de vondstnummers 1, 3 en 7. Het fragment is waarschijnlijk recent, de functie ervan is onbekend. De vondstnummers 4 (noordelijke fundering) en 6 (noordelijke muur) zijn mortelmonsters.

5 Synthese

De archeologische begeleiding heeft aangetoond dat de natuurlijke bodemopbouw bestaat uit oeverafzettingen (zavel en klei) op beddingafzettingen (zand). De aanwezigheid van bedding- en oeverafzettingen was verwacht, aangezien het zuidelijke deel van de Oudegracht tussen de Bijlhouwerbrug aan de zuidzijde en de Vollersbrug aan de noordzijde een natuurlijke oorsprong heeft. Er werd slechts één middeleeuwse vondst gedaan, namelijk een veertiende-eeuwse steengoed scherf. Er kan niet met zekerheid bepaald worden of er in deze eeuw bewoning is geweest op deze locatie. Aannemelijk is dat echter wel, zeker gezien de vondst van twaalfde-, dertiende- en veertiende-eeuwse vondsten en sporen tijdens eerdere opgravingen in de omgeving van het plangebied. De fundering van de zuidelijke muur zou (gezien de gedocumenteerde steenformaten) uit de veertiende eeuw kunnen dateren. Aangezien de fundering van de noordelijke muur jonger lijkt te zijn (namelijk zestiende-eeuws), zou de zuidelijke fundering mogelijk behoord kunnen hebben tot de noordelijke muur van het zuidelijke buurpand. Het is echter ook denkbaar dat de zuidelijke fundering eveneens uit de zestiende eeuw dateert, maar volledig werd verwaardigd van hergebruikte, veertiende-eeuwse bakstenen. De grote fragmentatie zou hierop kunnen duiden. Zowel de noordelijke als de zuidelijke fundering steken ver uit buiten de muren van het vertrek. Dit lijkt te betekenen dat de muren niet midden op de fundering staan, maar ooit naar buiten toe zijn opgeschoven om het pand te verbreden. Wanneer dat is gebeurd, is niet bekend.

In de noordoosthoek van het vertrek werd een diep gat aangetroffen, waarin gemetselde of gestapelde bakstenen zichtbaar waren. Aangezien er geen verder grondverzet zou plaatsvinden, is dit spoor niet nader onderzocht. Mogelijk gaat het om een beerput of een gemetselde afvoergoot of -put. Aangezien voor de aanleg hiervan een gat in de zestiende-eeuwse fundering lijkt te zijn gehakt, moet dit spoor van latere datum dateren. Mogelijk werd het gebouwd toen de muur naar het noorden toe opschoof.

Boven de gedocumenteerde oeverafzettingen bevindt zich een antropogene laag, die aan de oostzijde slechts enkele centimeters dik is, maar aan de westzijde een dikte van ca. 25 cm heeft. Deze laag ligt dieper aan de westzijde, dus richting de Oudegracht en volgt daarmee de helling van de natuurlijke lagen. In deze antropogene laag werden met name negentiende-eeuwse vondsten aangetroffen, waarvan glasfragmenten het merendeel vormden.

Enkele twintigste-eeuwse vondsten tonen aan dat de vloer van rode plavuizen (daterend uit de negentiende eeuw) gedeeltelijk opengebroken is geweest, waardoor deze relatief jonge vondsten onder de plavuizen terecht konden komen. De vloer moet onder meer opengebroken zijn geweest voor de aanleg van de oost-west georiënteerde afvoerbuis, die waarschijnlijk op de Oudegracht heeft uitgemond. De afvoerbuis was voorzien van drie T-stukken, die in verbinding stonden met twee gemetselde putjes en een ingegraven ijzeren grape. Deze putjes en de grape bevonden zich gedeeltelijk onder de zuidelijke muur van het grote vertrek. In deze muur waren drie verticale gietijzeren afvoerbuizen ingemetseld, die in de twee putjes en de grape uitkwamen. Rond en in één van de putjes werden proenen aangetroffen, die verband houden met pottenbakkerij 'Potterie 't Bolwerk', die vanaf ca. 1955 in dit pand was gevestigd.

Noten

- 1 Van der Hoeve 2005.
- 2 Van der Hoeve 2013.
- 3 UDS, Twijnstraat 7: 1963.0002.
- 4 Temminck Groll 1963, 69.
- 5 Van der Hoeve 2005.
- 6 Hoekstra 1977.
- 7 De Groot 1986.
- 8 Van Rooijen 1993.
- 9 Griffioen 2010.
- 10 Van der Kamp in voorb.

Literatuur

Griffioen, A., *Archeologische begeleiding Twijnstraat 65 Utrecht*, Hollandia reeks 305, Zaandam 2010

Groot, H.L. de, 'Twijnstraat', in: *Archeologische en Bouwhistorische Kroniek van de Gemeente Utrecht 1985*, Utrecht 1986, 225-227

Groot, H.L. de, 'Van strijdhamer tot bisschopsstaf. De vroegste geschiedenis tot ca. 925', in: R.E. de Bruin etc. (redactie), *Een paradijs vol weelde. Geschiedenis van de stad Utrecht*, Utrecht 2000, 10-44

Hoekstra, T., '20. Twijnstraat aan de Werf', in: *Archeologische kroniek van de provincie Utrecht 1972/1973*, overdruk MBOU, Utrecht 1977, 147-149

Hoeve, J.A. van der, *Twijnstraat 7/Twijnstraat aan de Werf 1c, Utrecht*. Bouwhistorische verkenning, intern rapport Afdeling Erfgoed gemeente Utrecht, Utrecht 2005

Hoeve, J.A. van der, *Twijnstraat aan de Werf 1c, Utrecht*. Bouwhistorische verkenning, intern rapport Afdeling Erfgoed gemeente Utrecht, Utrecht 2013

Kamp, J.S. van der, *Oudegracht Rak 15. Archeologische begeleiding reconstructie lage walmuur Oudegracht te Utrecht*, Basisrapportage archeologie 91, in voorb.

Luykx, UDS, *Twijnstraat 7: 1963.0002*

Rooijen, C.A.M. van, 'Twijnstraat', in: *Archeologische kroniek Utrecht 1992*, Utrecht 1993, 216-226

Temminck Groll C.L., *Middeleeuwse stenen huizen te Utrecht en hun relatie met die van andere Noordwesteuropese steden*, Delft 1963

Vliet, K. van, 'De stad van de burgers 1122-1304', in: R.E. de Bruin etc. (redactie), *Een paradijs vol weelde. Geschiedenis van de stad Utrecht*, Utrecht 2000, 72-111

Eerdere uitgaven

Basisrapportage archeologie 1

De Grauwert

Archeologische onderzoek naar een laatmiddeleeuwse omgracht complex

Basisrapportage archeologie 2

Eligenstraat

2000 jaar bebouwing in het zuiden van de Utrechtse binnenstad

Basisrapportage archeologie 3

Sportpark Terweide

Inheems-Romeinse bewoning uit de eerste eeuw na Christus ten noorden van de Limes

Basisrapportage archeologie 4

Twee ijzertijdvindplaatsen langs de snelweg

Archeologisch proefonderzoek

Basisrapportage archeologie 5

Middeleeuwse bewoning langs de snelweg

Archeologisch proefonderzoek langs Rijksweg A2

Basisrapportage archeologie 6

Parkwijk-Noord

Zoektocht naar Romeinse activiteiten ten noorden van het castellum op de Hoge Woerd

Basisrapportage archeologie 7

Laatmiddeleeuwse bebouwing langs de Hogeweide

Archeologisch proefonderzoek

Basisrapportage archeologie 8

Langs de Hogeweide

Archeologisch proefonderzoek van een laat- en postmiddeleeuws bewoningslint

Basisrapportage archeologie 9

In de schoot van het landschap

Vleuterweide-Wilhelminalaan. Een nederzetting uit de midden- en late IJzertijd

Basisrapportage archeologie 10

Laatmiddeleeuwse bewoning langs de Hoge Weide

Archeologisch onderzoek wegens de verlegging van de Waterleiding Rijn-Kennemerland

Basisrapportage archeologie 11

Wegens wateroverlast

LR39 De Balije II: wachttorens, rivierdynamiek en Romeinse infrastructuur in een riverbocht van de Heldammer stroom

Basisrapportage archeologie 12

De broederschap 'Maria in de Wijngaard' en 'onser liever vrouwe in die Sonne'.

Archeologisch onderzoek naar twee kloostergemeenschappen aan de Nieuwe Kamp in Utrecht

Basisrapportage archeologie 14

Wonen aan het water (deel 1)

Archeologisch onderzoek van een twaalfde-eeuwse nederzetting langs de Oude Rijn

Basisrapportage archeologie 15

Wonen aan het water (deel 2)

Archeologisch onderzoek van een twaalfde-eeuwse nederzetting langs de Oude Rijn

Basisrapportage archeologie 16

Vroege wacht

LR31 Zandweg: archeologisch onderzoek van twee eerste-eeuwse houten wachttorens in Leidsche Rijn

Basisrapportage archeologie 18

Sportpark Terweide 2

LR41-42: Archeologisch onderzoek Sportpark Terweide

Basisrapportage archeologie 19

Een goede buur?

LR46 en LR49: definitief archeologisch onderzoek naar een *vicus*, grafvelden, infrastructuur en inheemse nederzetting in de omgeving van het Romeinse *castellum* in De Meern, deelgebied 'De Woerd' (Gemeente Utrecht)

Basisrapportage archeologie 20

Boeren langs de Hogeweide

Een (post)middeleeuws boerderijlint op kapittelgrondgebied in Leidsche Rijn

Basisrapportage archeologie 21

Werken aan de weg

LR31 Zandweg: archeologisch onderzoek aan een verspoelde sectie van de limesweg

Basisrapportage archeologie 25

Oudennijseweg

Archeologisch onderzoek van een inheems-Romeinse nederzetting uit de eerste eeuw na Chr. en een vlasroot-complex uit de twaalfde eeuw na Chr in De Meern, gemeente Utrecht

Basisrapportage archeologie 26

Vroegmiddeleeuwse bewoning langs de A2

Een nederzetting uit de zevende en achtste eeuw in Leidsche Rijn

Basisrapportage archeologie 27

Proefsleuvenonderzoek Rheyngaerde

Aanvullend Archeologisch Onderzoek naar de Romeinse limesweg

Basisrapportage archeologie 28

Een Duits vliegtuiggraf uit de eerste uren van de Tweede Wereldoorlog

Archeologische begeleiding van de berging van een Junkers 88 in Leidsche Rijn (Utrecht)

Basisrapportage archeologie 29

Terug naar Themaat

Het archeologisch onderzoek LR50 en LR52 naar drie huisplaatsen aan de Thematerweg

Basisrapportage archeologie 30

LR55 Appellaantje

Een vroegmiddeleeuwse nederzetting aan de Wilhelminalaan in Vleuten

Basisrapportage archeologie 31

Gewei uit de geul

Onderzoek naar een bronstijdstreng en sporen uit de vroeg-Romeinse tijd aan de Burgemeester Middelweerdlaan in De Meern (Utrecht)

Basisrapportage archeologie 33

Op zoek naar de weg

LR60: onderzoek naar de Romeinse limesweg in De Meern (gem. Utrecht)

Basisrapportage archeologie 34

Pottenbakkers aan de Anthoniedijk

Inventariserend onderzoek m.b.v. proefsleuven en definitief archeologisch onderzoek voorafgaand aan het nieuwbouwproject 'Hoogstraat aan de Vecht' te Utrecht

Basisrapportage archeologie 36

Middeleeuwse bewoningssporen op het binnenterrein van de Letterenbibliotheek

Definitief onderzoek aan de Wittevrouwenstraat 7-11, gemeente Utrecht

Basisrapportage archeologie 38

Veranderend landschap en schuivende erven

VTN '98-2: middeleeuwse bewoning in Veldhuizen (De Meern)

Basisrapportage archeologie 39

Romeinen op het schoolplein

Proefsleuvenonderzoek (LR 61) op het schoolplein van de R.K. Basisschool Drie Koningen in De Meern, gemeente Utrecht

Basisrapportage archeologie 40

De limesweg in West-Nederland

Inventarisatie, analyse en synthese van archeologisch onderzoek naar de Romeinse weg tussen Vechten en Katwijk

Basisrapportage archeologie 41

Lichte Gaard 9

Archeologisch onderzoek naar het castellum en het bisschoppelijk paleis in Utrecht

Basisrapportage archeologie 43

Scherven, schepen en beschoeiingen

LR62: Archeologisch onderzoek in een fossiele rivierbedding bij het castellum van De Meern

Basisrapportage archeologie 45

Boeren en molenaars

LR 64: Archeologisch onderzoek naar een laatmiddeleeuws erf aan de Strijlandweg, gemeente Utrecht

Basisrapportage archeologie 46

Plangebied Hamlaan

Middeleeuwse bewoning naast de Hamtoren te Vleuten

Basisrapportage archeologie 47

Achter het castellum

LR66: Inventariserend archeologisch onderzoek (IVO) en een waarneming ten oosten van de Hoge Woerd, Utrecht

Basisrapportage archeologie 48

Blauwkapel

Proefsleuvenonderzoek aan de Kapelweg 25/27

Basisrapportage Archeologie 50

Klokken gieten naast de kerk.

Opgraving op het Pieterskerkhof in Utrecht

Basisrapportage archeologie 52

Wacht aan het water

VLEN3-00: archeologisch onderzoek naar sporen en vondstassemblages uit de Romeinse tijd in Vleuterweide

Basisrapportage archeologie 54

Wonen aan het Zwarte Water

Inventariserend Veldonderzoek Merelstraat aan het Zwarte Water, Gemeente Utrecht

Basisrapportage archeologie 56

Zes IVO's in de bestaande stad.

Inventariserend veldonderzoek aan de Johan Wagenaarkade, Weg naar Rhijnauwen, Rotsoord, Eykmanlaan, Groeneweg en de Kanonstraat in Utrecht

Basisrapportage archeologie 59

Rondom het castellum

LR69: Archeologische begeleiding en metaaldetectie-onderzoek bij de aanleg van de track op de Hoge Woerd in De Meern

Basisrapportage Archeologie 60

LR71 Joostenlaan

Archeologische begeleiding bij slootverbredingen, de aanleg van de VINEX-watergang en wandelpaden.

Basisrapportage archeologie 61

Het 'Huis Loenersloot'

NG20: Archeologische begeleiding aan de Nieuwegracht 20 in Utrecht

Basisrapportage archeologie 62

Weg, water en wilgentenen.

DSL: archeologisch onderzoek naar de Romeinse limesweg, een restgeul en pre-Romeinse sporen in Hoograven, Utrecht.

Basisrapportage archeologie 66

Nieuw licht op de Marnixlaan

Een archeologisch onderzoek naar het kartuizerklooster Nieuwlicht

Basisrapportage Archeologie 67

Terug naar Themaat II

Archeologisch onderzoek aan de Thematerweg te Haarzuilens, Gemeente Utrecht

Basisrapportage Archeologie 68

Graven op de Grutterdijk

Archeologisch onderzoek in de Bemuurde Weerd

Basisrapportage archeologie 70

Utrecht Vredenburg

Definitief Archeologisch Onderzoek noordwesttoren en westmuur van kasteel Vredenburg

Basisrapportage archeologie 71

Utrecht-Bergstraat

Definitief Archeologisch Onderzoek
Opgravingen naar de stadsmuur

Basisrapportage archeologie 72

LR67 Rijnvliet-Zuid Sportpark en Strijkviertel

Inventariserend veldonderzoek (IVO-proefsleuven) naar bewoningssporen uit de late middeleeuwen en de Romeinse tijd

Basisrapportage archeologie 73

LR73 Rijnvliet-Noord Woningbouw

Inventariserend veldonderzoek (IVO-proefsleuven) naar de limes in het noorden van Rijnvliet, gemeente Utrecht

Basisrapportage archeologie 74

IJzertijdbewoning en de limesweg in Kanaleneiland (Utrecht)

Basisrapportage archeologie 75

Gruttersdijk 24-25

Archeologisch onderzoek in de middeleeuwse voorstad Bemuurde Weerd in Utrecht

Basisrapportage archeologie 76

Riool centrum Vleuten

LR 70: Archeologische begeleiding van het vervangen van het riool in de Dorpstraat, Schoolstraat en achter het winkelcentrum aan de Hindersteinlaan in Vleuten

Basisrapportage archeologie 77

Park Transwijk Paviljoen

Een definitief archeologisch onderzoek naar de limesweg aan de Beneluxlaan

Basisrapportage archeologie 78

Admiraal Helfrichlaan

ADH01: Inventariserend proefsleuvenonderzoek naar de Romeinse limesweg in Utrecht

Basisrapportage archeologie 79

Ophogingen en tuinders buiten de poorten

Profielen van buitenstadse ophogingen aan de Stationsstraat te Utrecht

Basisrapportage archeologie 80

Nieuwe inzichten in een oude waterweg

Een archeologisch onderzoek naar de kademuur van de Leidschevaart

Basisrapportage archeologie 81

Utrecht Vredenburg

Vanaf de toren een duik in de slotgracht van Kasteel Vredenburg

Basisrapportage archeologie 82

Rituelen in Rijnvliet?

LR67 DO Kleiwinning: definitief archeologisch onderzoek in deelgebied Rijnvliet, gemeente Utrecht

Basisrapportage Archeologie 85

Graan en greppels. LR1 t/m 4, LR14 en LR87

Proefsleuvenonderzoeken, archeologische begeleidingen en opgravingen van inheemse bewoning ten oosten van castellum De Meern in Langerak, Leidsche Rijn, Utrecht

Basisrapportage archeologie 88

Drift 27-31

Een archeologische begeleiding op het binnenterrein van de Letterenbibliotheek, Utrecht

Basisrapportage archeologie 97

Baden Powellweg

Archeologische begeleiding inrichting groenstrook Baden Powellweg in Utrecht

Basisrapportage archeologie 99

Steenweg 17

Archeologische begeleiding Steenweg 17, Utrecht

Basisrapportage archeologie 101

De Liesbosch

Archeologische Begeleiding Sanering Liesboschpark (LBP)

Colofon

Uitgave

Ruimtelijke en Economische Ontwikkeling
Afdeling Erfgoed
Gemeente Utrecht
Afdeling Erfgoed © 2015

Redactie

A.M. Bakker

Eindredactie

R. de Kam

Vormgeving

E. van Wieren

Datum

Juli 2016

Meer informatie

Afdeling Erfgoed gemeente Utrecht=
telefoon 030 286 0000
E-mail erfgoedutrecht@utrecht.nl
www.utrecht.nl/erfgoed

